

СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ ПРОДОВОЛЬЧІЙ БЕЗПЕЦІ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

*ОНЕГІНА В.М., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА*

Визначені сучасні загрози продовольчій безпеці в Україні та відповідні заходи державного регулювання з нейтралізації цих загроз.

The main contemporary threats of food safety and actions of state regulation for neutralization of these threats have been defined for Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Продовольча безпека є складовою економічної безпеки країни. Законом України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від. 18.10.2005 р. № 2982 – IV гарантування продовольчої безпеки держави передбачено серед стратегічних цілей державної аграрної політики. Серед головних завдань спільної аграрної політики країн-членів ЄС, що декларуються Римською угодою (1957 р.), були визначені такі складові продовольчої безпеки, як: стабілізація ринків сільськогосподарської продукції, забезпечення гарантованої пропозиції продовольства, сприяння встановленню прийнятних цін для споживачів. У стратегії діяльності Агропродовольчої асоціації ООН (FAO) на 2001–2015рр. забезпечення продовольчої безпеки знаходиться на першому місці серед основних напрямів діяльності цієї організації [1]. За оцінками експертів FAO 842 млн. людей, фактично 12 % населення світу, не були забезпечені належним харчуванням у 2011–2013 рр. [13]. Забезпечення продовольчої безпеки, нейтралізація її загроз є актуальними і для України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми продовольчої безпеки значна увага приділяється багатьма вченими. Серед вітчизняних науковців слід особливо відзначити праці Б. Пасхавера, П. Саблука, Н. Саперович та багатьох інших [1, 4, 7]. Та зміни, пшвидкість яких наростає в сучасному суспільстві, зумовлюють потребу в продовженні дослідження оцінки стану продовольчої безпеки, її загроз, визначенні відповідних заходів з її забезпечення.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є визначення загроз продовольчій безпеці на сучасному етапі розвитку в Україні як

важливого кроку в алгоритмі державного регулювання продовольчої безпеки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольча безпека є складним та багаторівневим поняттям. У програмних документах FAO продовольча безпека розглядається як ситуація, коли кожний в будь-який час має фізичний та економічний доступ до безпечної і поживної їжі, яка необхідна для здорового й активного життя та задовольняє потреби в харчуванні [11]. Відповідно до проекту Закону України «Про продовольчу безпеку України» від 28.04.2011 р. №8370-1 продовольча безпека – соціально-економічне та екологічне становище, за якого населення забезпечено безпечними й якісними основними продуктами харчування, що необхідні для раціонального харчування [5].

М. Хорунжий обґрунтовано зауважував, що для вичерпної відповіді на запитання, що являє собою продовольча безпека, необхідно оперувати, принаймні такими атрибутами, як та хто організує і відповідає за продовольчу безпеку [10, с. 11]. Ознайомлення з науковими та програмними розробками з цього питання дає підстави розглядати продовольчу безпеку на національному рівні як такий стан в економіці країни, коли державою гарантовано стабільне задоволення потреб населення у якісних продуктах харчування в кількості, достатній для підтримки його активної життєдіяльності [3]. Складовими продовольчої безпеки є:

- 1) достатність пропозиції продовольства для підтримки активної життєдіяльності населення, задоволення його потреб на рівні не меншому від раціональних норм;
- 2) фізична та економічна доступність продовольства для всіх верств населення в достатній кількості;
- 3) стабільність у пропозиції продовольства та його доступності;
- 4) якість продовольства, його безпечність та корисність для організму людини, раціональна структура, необхідна змістовність поживних речовин.

За проектом Закону України «Про продовольчу безпеку» загрози продовольчій безпеці – це будь-які негативні зміни факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, які знижують рівень продовольчої безпеки [5].

У Звіті КМУ на основі оцінки стану продовольчої безпеки, яка здійснюється відповідно до Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки», відзначаються позитивні зміни у 2012 р. Зокрема, у 2012 р.

середньодобова поживність раціону українця становила 2954 ккал, що на 18,2 відсотка перевищує граничний критерій (2500 ккал) [6].

Основою достатності продовольства щонайменше на рівні раціональних норм харчування є у відповідних обсягах виробництво сільськогосподарської продукції і продовольства в країні з міцним ресурсним потенціалом сільськогосподарського виробництва, якою є Україна. Але якщо виробництво зернових в Україні у 2012 р. у 6,9 рази перевищувало фонд споживання, то вітчизняне виробництво м'яса та м'ясопродуктів на душу населення становило за нашою оцінкою 60,8% від раціонального нормативу споживання, молока – 65,9%, плодів та ягід – 60,3%. Тобто рівень достатності продовольчого забезпечення за рахунок власного виробництва залишається по цим продовольчим позиціям досить низьким.

Індикатори достатності споживання, розраховані на основі співвідношення фактичного споживання продуктів харчування особою впродовж року та раціональної норми, також є нижчими за оптимальне значення по м'ясу та м'ясопродуктам (0,68), молоку і молокопродуктам (0,57), рибі та рибопродуктам (0,68), плодам, ягодам та винограду (0,59) [6].

Реалізація ресурсного потенціалу сільськогосподарського виробництва має знаходити вираження у зростанні його обсягів. За 2008–2012 рр. відбулося збільшення валової продукції сільського господарства в Україні майже в 1,3 рази, але слід визнати, що за останні чотири роки 2009–2012 рр. обсяги валової продукції збільшилися лише на 10,8% [9]. Отже, в Україні відбувається поступове збільшення валової продукції сільського господарства, що відповідає світовим тенденціям (середньорічні темпи зростання валової продукції сільського господарства в світі в останнє десятиріччя становили 2,1% [12], що стало важливим чинником зменшення кількості людей на планеті, які голодують), але таке зростання не є стабільним, що підтверджують дані табл. 1.

Таблиця 1

Індекси валової продукції сільського господарства в Україні у 2008 – 2012 рр., % (до попереднього року)

Показники	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.
Індекс валової продукції сільського господарства	117,1	98,2	98,5	119,9	95,5

Джерело: дані Державної служби статистики України [9].

Особливістю сучасного етапу економічного розвитку є посилення ролі фінансового сектору в економічному житті, перетворення кредитної форми грошей на домінуючу та зростання залежності виробничої сфери від кредитно-банківської. Такі тенденції призвели, за оцінками фахівців, до перетворення фінансової сфери на таку, яка генерує сильніші імпульси для економічної динаміки та одночасно стає серцевиною глобальної економічної нестабільності [8]. Для продовольчого забезпечення країни посилюються загрози достатності та стабільності фінансового забезпечення, які особливо є значними для кредитомісткого сільськогосподарського виробництва.

Фінансова криза 2009 р. в Україні для аграріїв обернулася зрощенням та зменшенням обсягів кредитів, скороченням бюджетної підтримки. Наслідком цього стало недостатнє фінансування та скорочення обсягів виробництва.

Вирішення проблеми зменшення загрози нестабільності фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва в умовах кредитної економіки, вважаємо, лежить у площині розвитку кредитної сільськогосподарської кооперації та її державної підтримки.

В Україні ще залишається така загроза для надійного забезпечення у достатній кількості сільськогосподарської сировини для виробництва продовольства, як незавершеність земельної реформи. Також політична нестабільність трансформується в нестабільність умов виробництва та його результатів.

Достатність продовольства залежить не лише від обсягів його виробництва, а й від міжнародної торгівлі. Загрозою для достатності продовольства мають розглядатися великомасштабні обсяги експорту сільськогосподарської продукції, потужним економічним стимулом яких є різниця у цінах внутрішнього та світового ринків. Одночасно дешевий імпорту продовольства у випадку демпінгу або підтримки сільськогосподарських товаровиробників іноземних держав генерує загрози підриву певних виробництв. У зв'язку з цим мають бути передбачені відповідні заходи державного регулювання умов зовнішньої торгівлі, які є узгодженими із зобов'язаннями країни перед СОТ, чітко визначеними у нормативних документах, тому передбачуваними, прогнозованими. Та будь-які обмеження з експорту та імпорту мають застосовуватися лише у випадку реальної загрози внутрішній пропозиції продовольства, про яку свідчитиме негативне відхилення від відповідного індикатора достатності продовольства в країні.

Стабільність у забезпеченні продовольством пов'язують із

достатністю запасів зерна у державних продовольчих ресурсах. Граничним показником для зазначеного індикатора є його 17-відсотковий рівень, що відповідає 60 дням споживання населенням. На початок 2013 року у державному інтервенційному фонді в Україні було в наявності 1680 тис. тонн зерна, обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно становив 6653 тис. тонн. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна склав 25 відсотків [6]. Також у 2012 році Аграрний фонд здійснював реалізацію продовольчого зерна та борошна за фіксованими цінами хлібопекарським підприємствам, що дозволило у 2012 р. уповільнити зростання цін на хліб масових сортів порівняно із зростанням цін на продовольчу пшеницю.

Безумовно ефективне управління ресурсами державного інтервенційного фонду є важливим напрямом державного регулювання для стабільності продовольчого забезпечення. Однак ще зберігається загроза стабільності з боку коливань результатів сільськогосподарського виробництва. У табл. 2 наводяться дані про валовий збір зернових та урожайність зернових в Україні в останні п'ять років.

Таблиця 2

**Валовий збір та урожайність зернових в Україні
у 2008 – 2012 рр.**

Показник	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.
Валовий збір зернових, тис. т	53290,1	46028,3	39270,9	56746,8	46216,2
Урожайність зернових, ц/га	34,6	29,8	26,9	37,0	31,2

Джерело: дані Державної служби статистики України [9].

Лише за п'ять останніх років спостерігається різниця між максимальним та мінімальним річним обсягом валового збору зернових на рівні 44,5%, урожайності – на рівні 37,5%. Слід відзначити певний прогрес у зменшенні амплітуди коливань урожайності за 2008–2012 рр. в Україні порівняно з попередніми 2003–2007 рр., про що свідчить зменшення коефіцієнту варіації валового збору майже удвічі (з 0,26 до 0,14).

Важливим напрямом державного регулювання із підтримки стабільності продовольчого забезпечення має стати стимулювання

генерації та впровадження у виробництво інновацій, які б зменшили залежність результатів виробництва від природних умов, забезпечили б його стабільно високу продуктивність.

Коливання обсягів сільськогосподарського виробництва створюють загрози й економічній доступності. На ринках сільськогосподарської продукції чітко простежується залежність рівня цін від обсягів пропозиції. Відповідно підвищення цін на сільськогосподарську продукцію є безпосередньою загрозою економічній доступності продовольства.

За останні п'ять років (2008–2012 рр.) ціни на зернові культури в Україні підвищилися у 1,98 рази, олійні – у 2,07 рази, цукрові буряки – в 1,95 рази, у той час як середньомісячна заробітна плата в економіці України – в 1,67 рази (з 1806 грн. до 3025 грн.) [9].

Підвищення рівня цін на сільськогосподарську продукцію стало світовою тенденцією останнього десятиріччя. У табл. 3 й табл. 4 приводяться індекси цін агропродовольчої продукції на світовому ринку та в Україні.

Таблиця 3

**Індекси цін агропродовольчої продукції
на світовому ринку, % (2002–2004 рр. – 100%)**

Рік	Індекс цін агропрод. продукції	Індекс цін на зернові	Індекс цін на молочну продукцію	Індекс цін на м'ясну продукцію
2005	117	104	135	120
2006	127	122	128	119
2007	159	167	212	125
2008	200	238	220	153
2009	157	174	142	133
2010	185	183	200	152
2011	228	247	221	177
2012	212	241	189	175

Джерело: складено за даними ФАО [13].

У 2011 р. рівень цін на агропродовольчу продукцію підвищився на світових ринках у 2,28 рази порівняно з його рівнем у 2002 – 2004 рр., у 2012 р. – у 2,12 рази. В Україні в 2012 р. ціни на сільськогосподарську продукцію були вищими від їх рівня у 2000 р. у 3,3 рази.

Таблиця 4

**Індекс цін реалізації сільськогосподарської продукції
в Україні по відношенню до 2000 р., %**

Рік	Індекс цін (2000 р. – 100%)
2005	126,5
2006	129,5
2007	178,7
2008	197,1
2009	209,7
2010	272,6
2011	309,7
2012	330,8

Джерело: дані Державної служби статистики України [4].

Такі цінові тенденції створюють загрози для економічної доступності продовольства та достатності його споживання. Особливо страждають від такого підвищення цін малозабезпечені верстви населення та середній клас, частка витрат на продовольство в доходах яких в Україні перевищує 50%. Населення України у 2012 р. за даними Держстату витратило на продукти харчування та безалкогольні напої більше половини сукупних витрат (50,2%). Зауважимо, граничним показником для індикатора економічної доступності продуктів, що визначається як частка витрат на харчування в загальному обсязі витрат домогосподарств, вважається його 50-відсотковий рівень (за проектом зазначеного закону [5]).

Відповідно до розрахунків Ю.Л. Звягільського витрати на харчування сім'ї з трьох осіб для забезпечення відтворення робочої сили мали складати у 2013 р. 6592,67 грн. у місяць [2]. Якщо припустити, що в сім'ї двоє працюючих осіб, то їх заробітної плати, розрахованої на основі середньої в економіці (3265 грн.) не вистачає на повноцінне харчування. Фактично сучасний рівень оплати праці в Україні залишається недостатнім для повноцінного харчування. З одного боку, це зводить нанівець економічну мотивацію продуктивної творчої праці, з іншого – «для цивілізованої нації робота на «каструлю» невідпідна і принизлива», як відзначав Б.Й. Пасхвер [4, с.4], та вирішення проблеми економічної доступності продовольства пов'язано не стільки з обмеженням цін на сільськогосподарську продукцію, які в Україні не перевищують світовий рівень, скільки із підвищенням оплати праці, яка є однією з найнижчих у Європі, приведенням у відповідність реальному прожитковому мінімуму його законодавчо затвердженого рівня та рівня мінімальної оплати праці.

Важливою складовою продовольчої безпеки є забезпечення якісного, корисного та безпечного для життя людини продовольства. Аналіз якості продовольства має здійснюватися за всіма його товарними групами та виробниками, є масштабним дослідженням. Ми в нашій статті звернемося тільки до однієї проблеми якісної складової продовольчої безпеки. У табл. 5 наводиться розрахунок імпортозалежності України за групами продовольства.

Таблиця 5

**Імпортозалежність України за групами продовольства
у 2012 р. (тис. т)**

Група продовольства	Імпорт продуктів (у перерах. на осн. продукт)	Ємність внутрішнього ринку	Імпортозалежність
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	139	4990	2,8
М'ясо і м'ясопродукти	423	2478	17,1
Молоко і молокопродукти	410	9797	4,2
Риба і рибопродукти	441	620	71,1
Яйця (ман. шт.)	69	14020	0,5
Овочі та баштанні	213	7452	2,9
Плоди, ягоди та виноград	1171	2432	48,1
Картопля	23	6394	0,4
Цукор	10	1713	0,6
Олія рослинна всіх видів	231	591	39,1
із неї олія соняшникова	1	450	0,2

Джерело: [6]

Звертає увагу високе значення показника імпортозалежності по такій групі товарів, як олія рослинна. Цей факт пояснюється ввезенням тропічних олій, які не виробляються в Україні (пальмова, кокосова тощо). Таке високе значення дає підстави для припущення щодо зловживання використанням олій рослинного походження замість тваринного при виробництві продовольчих товарів вітчизняними підприємствами. Сучасні технології дають можливість виробникам пропонувати широкую гамму штучних замінників натуральних продуктів харчування. У зв'язку з цим утворюються загрози підміни якісних продуктів харчування штучними та небезпечними для життя людини. Корупційні схеми зумовлюють низьку результативність звичайної перевірки якості продукції, що надходить на ринок, її сертифікації. Нейтралізації цієї

загрози сприяло б введення постійних вибіркових незалежних експертиз якості продукції на ринку та передбачення застосування суворих фінансових санкцій державою до тих виробників, продукція яких не відповідає стандартам якості.

Висновки. Отже, сучасними загрозами продовольчої безпеки в Україні є:

— нестабільність фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських виробників;

— політична нестабільність; нерегульованість прав власності на землю та низький рівень їх захисту;

— висока залежність від природних чинників та низький рівень впровадження інновацій у сільськогосподарське виробництво; неефективне регулювання умов зовнішньої торгівлі;

— низький рівень заробітної плати та значне розшарування населення;

— відсутність дієвої системи контролю якості продовольства.

Цей перелік загроз не є вичерпаним, ми виділили найбільш гострі, які потребують негайної реакції в системі державного регулювання.

Література.

1. Актуальні питання аграрної політики: збірник робіт / Упорядники В. Дем'янчук, О. Шевцов, В. Артюшин. – К.: Проект «Аграрна політика для людського розвитку», 2002. – 450 с.

2. Звягальський Ю.А. Рівень заробітної плати – індикатор ефективності програми економічних реформ / Ю.А. Звягальський // Економіка України. – 2013. - №9. – С.73–84.

3. Онегіна В. М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників / В. М. Онегіна. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 590 с.

4. Пасхавер Б. Пріоритети продовольчого ціноутворення / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2003. - №4. – С. 4 – 11.

5. Про продовольчу безпеку в Україні : проект Закону України від 28.04.2011 р. №8370-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: search.ligazakon.ua/l_doc2.../JF6GI01A.html

6. Про стан продовольчої безпеки України у 2012 році: Звіт КМУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua/file/link/218867/file/zvit.doc

7. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення доходності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – №4. – С. 19–37.

8. Сиденко В. Модифікація мирової економіки под впливом новітніх факторів глобальної трансформаційного кризиса / В. Сиденко //

Економіка України. – 2012. – №5. – С. 18–31.

9. Статистичний щорічник «Сільське господарство України» за 2012 рік. За ред. Н.С. Власенко / Держ. служба статистики України. – К., 2013. – 402 с.

10. Хорунжий М.Й. Продовольча безпека: соціально-економічна сутність, стан і показники / М.Й. Хорунжий // Економіка АПК. – 2003. - №6. – С. 9 – 16.

11. About FAO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/about/en/>

12. Agricultural Outlook 2013-2022 / OECD–FAO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.agri-outlook.org

13. The State of Food Insecurity in the World. 2013 / FAO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fao.org

УДК [338.43.02:330.111.66] (477.5)

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ НА РЕПРОДУКЦІЇ ПЕРЕВІРЕНИХ РЕМОНТНИХ КОРІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМОК РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

**ТУРЧЕНКО М.М., К.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

У статті йдеться про світовий досвід формування організацій аграрного профілю спеціалізованих на репродукції перевірених ремонтних корів та про основні організаційно-виробничі засади їх функціонування.

In the article the question is about world experience of forming of organizations of agrarian type of the tested repairs cows specialized on reproduction and about basic organizationally-productions principles of their functioning.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Виділення із процесу виробництва молока у відносно самостійний його підпроцес репродукції перевірених ремонтних корів почалось ще у другій половині минулого століття. Флагманом у розвитку цього процесу тоді були США де формування господарюючих суб'єктів, спеціалізованих на репродукції перевірених ремонтних корів (далі ПРК) сприяло суттєвому підвищенню товарності молочного господарства. Принагідно треба наголосити на тому, що це підвищення рівня рентабельності господарюючих суб'єктів аграрного профілю там було результатом реалізації гасла «спеціалізація – локомотив прогресу».